

«ФІНАНСОВА ПІРАМІДА» ЯК ЮРИДИЧНА ТА ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ

ЯРМОЛЕНКО Ю.В. - кандидат юридичних наук, доцент, Білоцерківський національний аграрний університет

УДК 347.73

В рамках статті делается попытка систематизации существующих научных точек зрения относительно сущности категории «финансовая пирамида» в экономической и юридической плоскости. Анализируется действующая и проектная нормативно-правовая база. По результатам проведенного исследования делаются соответствующие выводы и обобщения.

Ключові слова: піраміда, фінансова піраміда, категорія, фінансове утворення.

Постановка проблеми

Трансформація соціально-економічних відносин в Україні протягом всього періоду незалежності проходила у нерозривному зв'язку із проведенням наукових розробок у визначеній галузі та становленням і розвитком нормативно-правового забезпечення цих відносин. На жаль, слід констатувати, що лише негативні прояви цих перетворень у соціальному та економічному житті країни ставали поштовхом для проведення відповідних наукових досліджень тих чи інших явищ та формування відповідного правового поля.

Так, зокрема, слід відзначити, що до виникнення в Україні перших спроб формування фінансових пірамід у науковій літературі не приділялась достатня увага розробкам у даній сфері, а нормативно-правова база навіть не містила визначення категорії «фінансова піраміда».

Нині ж ситуація корінним чином не змінилась. Ми спостерігаємо відсутність ґрун-

товних досліджень у науковій літературі окресленої проблематики, сталого розуміння юридичної та економічної природи категорії «фінансова піраміда», а також відповідного нормативно-правового поля, яке б стало офіційним регулюючим та попереджуючим чинником виникнення подібних утворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми теоретичного обґрунтування економічної та юридичної природи категорії «фінансової піраміди» частково досліджувались такими науковцями як Кротков А.П., Князев С.М., Коваленко Ю.М., Лондар С.Л., Чернявський С.С. та інші.

Постановка завдання

Метою наукового пошуку є спроба проведення систематизації існуючих у науковій літературі поглядів щодо сутності та змісту категорії «фінансова піраміда» з юридичної та економічної точки зору.

Виклад основного матеріалу дослідження

У процесі визначення сфери застосування досліджуваної категорії та вивченні наукової літератури зі згаданого питання виявлено, що поняття «фінансова піраміда» є предметом наукового аналізу в рамках як юридичних, так і економічних наук. Зокрема, в дослідженні економістів Лондар С.Л. [6], Коваленко Ю.М. [6] та інших наголошується на негативному впливі «фінансових

пірамід» на економічні процеси, а в наукових працях, що виконані в рамках правничих наук (Черняхівський С.С. [11]), категорія «фінансова піраміда» розглядається з позицій кримінального права та суміжних галузей криміналістики і кримінології як спосіб шахрайства. Отже, маємо зазначити, що сутність категорії «фінансова піраміда» є малодослідженою в економічній та юридичній науці, тому потребує всебічного осмислення в даній статті.

Спочатку категорія «фінансова піраміда» використовувалася для позначення розвинутої фінансової мережі з централізованим контролем, проте англійський еквівалент (англ. «pyramid scheme») вживався для позначення шахрайства вже в 1970-ті роки. Появу такої нехарактерної категорії ми пов'язуємо з тенденцією давати прості, не наукові назви процесам в економіці, які нещодавно почали розвиватися, а тому не мають власних назв у науковій доктрині.

У межах даної статті ми спробуємо розглянути категорію «фінансова піраміда» з економічної та юридичної точки зору, а саме проведемо аналіз економічної та юридичної літератури, а також діючого законодавства.

Слід констатувати, що економічна наука не виробила єдиного підходу до визначення поняття «фінансова піраміда». Серед провідних науковців, які приділяли увагу вивченню даної проблематики, слід відзначити Юрасова А.В. та Справжню В. Так, Юрасов А.В. наводить таке визначення «фінансової піраміди» – це спосіб забезпечення доходу її учасникам за рахунок постійного залучення грошових коштів. Дохід першим учасникам піраміди виплачується за рахунок вкладів наступних учасників. У більшості випадків дійсне джерело отримання доходу ховається і декларується вигадане [12].

У такому тлумаченні описується схема функціонування «фінансової піраміди», проте не дається легального визначення через перерахування суттєвих ознак даного утворення.

На думку В. Справжньої, фінансова піраміда — це організація, членство в якій набувається за умови внесення певних платежів, внесків чи іншої оплати і дає змогу отримувати прибуток членам організації

залежно від кількості залучених ними учасників. Характеризуються такі організації ієрархічністю: її члени входять у певні групи, якими керують керівники, що отримують прибутки від членів своєї групи. Найвищий керівник отримує прибутки від внесків усіх учасників [9].

Дане визначення також описує механізм діяльності «фінансових пірамід», проте не дає однозначного поняття, якими саме є згадані «організації», у якій формі вони існують і т.д.

Наведені визначення цілком повно демонструють тенденції до розкриття природи явища «фінансова піраміда». Відсутність одноманітного розуміння призвело до того, що Повов В.І. та Овчинський А.С. цілком успішно обґрунтовують сутність «фінансової піраміди» за допомогою методів математичного моделювання [7, с.82].

На нашу думку, з точки зору економічної науки в більш загальному вигляді фінансова піраміда являє собою схему залучення коштів, при якій прибуток за залученими коштами формується не за рахунок доходів (як при законній підприємницькій діяльності), а за рахунок залучення нових вкладників. Таким чином, «фінансова піраміда» відрізняється від законного ведення господарської діяльності своїм джерелом виплати доходу. Коли сума виплат доходу перебільшує розмір додаткової вартості, тоді можна з упевненістю стверджувати, що мова йде про «піраміду». Проте це визначення не може бути нормативно-закріпленим, оскільки не відповідає вимогам та категоріям юридичної науки.

Юридична наука, на відміну від економічної доктрини, категорію «фінансова піраміда» розглядає здебільшого як вид правопорушень (шахрайських дій), вчинених під час здійснення фінансово-господарської діяльності. Враховуючи межі даного наукового дослідження, наведемо деякі наукові підходи. Так, у юридичній доктрині категорія «фінансова піраміда» найбільш часто стає предметом наукових розробок у межах кримінально-правових наук. У цьому можна переконатися в процесі вивчення наукових праць Чернявського С.С., який зазначає, що природа «фінансової піраміди» та шах-

райства має спільну основу. Адже принцип «піраміди» є цілком допустимим варіантом організації фінансово-господарської діяльності. Дослідник так описує схему функціонування «фінансової піраміди»: при побудові «фінансової піраміди» кожний наступний (розташований нижче попереднього) її «поверх» має бути ширшим за попередній, тобто на цьому етапі має бути залучено коштів більше, ніж на попередньому, оскільки їх має вистачити на виплату дивідендів учасникам, які вступили в піраміду раніше, забезпечення поточних витрат з організації піраміди, забезпечення прибутків організаторам піраміди. Якщо наступний «поверх» за обсягом залучених коштів буде хоча б дорівнювати попередньому, то коштів уже не вистачить або на дивіденди, або на прибутки. Зважаючи на те, що єдиним джерелом прибутку фінансової піраміди є залучені кошти нових учасників, через відсутність будь-якої прибуткової фінансової чи господарської діяльності, для свого існування вона має безперервно добудовувати нові «поверхи». У певний час цих коштів стає менше ніж необхідно для розширеного відтворення діяльності шахраїв, та їх не вистачає для побудови знизу нового «поверху», який би був ширшими за попередній. Це означає, що всі, хто на цей момент бере участь у піраміді та не встигли з неї вийти або хоча б повернути затрачені кошти, уже не матимуть змоги це зробити самостійно без втручання правоохоронних органів. Цілком закономірно, що будь-яка модель «фінансової піраміди» за період своєї діяльності проходить чотири етапи розвитку (створення, розквіт, стагнація, ліквідація) [10, с.11].

Князев С.М. додає, що завданням організаторів фінансової піраміди є залучення нових інвесторів, участь яких забезпечує їх прибуток, тобто сума залучених від інвесторів коштів у шахрайській схемі завжди перевищує розмір прибуткової вартості, який може забезпечити певний інвестиційний проєкт. Тому в назвах організацій, що використані для маскуваня фінансових пірамід, як правило, закладено ідеї швидкого одержання надприбутків («Твій шанс»; «Быстрые деньги»), використання передових технологій бізнесу та приналежності

до світових технологічних новацій («Бізнес-капітал», «Еліта-центр»), покровительства міфічних сил чи причетності до релігійних культів («Меркурій», «Церква «Посольство Боже»); міжнародних зв'язків організації («Golden Circle International», «Глобальна система тренінгів»); шляхетних мотивів соціальної допомоги («Оберіг», «Фонд Відродження») тощо [3, с.208].

Основою проблеми, з якою пов'язана відсутність єдності в юридичній площині визначення категорії «фінансова піраміда», є складність розмежування кримінально-карної діяльності (шахрайства способом створення «фінансових пірамід») від легальної діяльності, в основі якої лежать принципи, аналогічні тим, які є основними засадами діяльності «фінансових пірамід». Однозначно можна стверджувати, що утворенням з ознаками фінансової піраміди вважається протизаконний спосіб господарювання, який являє собою схему залучення коштів, за якої прибуток формується не за рахунок доходів від діяльності суб'єкта господарювання, а за рахунок залучення нових вкладників. Тобто сама по собі діяльність суб'єкта господарювання, що здійснює шахрайство способом створення «фінансової піраміди», є вигаданою, неіснуючою. У даному випадку суб'єкт господарювання залучає кошти вкладників не для здійснення обумовленої та визначеної в статуті діяльності, а для фінансування подальшого залучення коштів. Тому, з точки зору юридичної науки, явище «фінансової піраміди» слід розуміти як спосіб вчинення шахрайства.

Тепер зупинимось на законодавчому визначенні категорії «фінансова піраміда». Значимо, що поняття «фінансова піраміда» в українському законодавстві не визначено. Зокрема, у Законі України «Про захист прав споживачів» заборонені як такі, що вводять в оману, утворення, експлуатація або сприяння розвитку пірамідальних схем, коли споживач сплачує за можливість одержання компенсації, що надається за рахунок залучення інших споживачів до такої схеми, а не за рахунок продажу або споживання продукції [10, с.4].

Знаковою подією на шляху до врегулювання появи та поширення таких утворень,

як фінансова піраміда, на території України є прийняття Верховною Радою України 19 листопада 2013 року за основу проекту Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні» (реєстр. № 2700), поданий Кабінетом Міністрів України. Так, відповідно до Проекту Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні» «фінансовою пірамідою» є будь-які операції з фінансовими активами (кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів), які здійснюються фізичними або юридичними особами з метою набуття або можливості набуття вигоди для себе чи інших осіб за рахунок перерозподілу активів інших осіб, зокрема без провадження фактичної господарської діяльності [1, ст.2].

Досліджуючи дане визначення фінансової піраміди, маємо зазначити, що воно є суто економічним, використовує непритаманну для юридичної науки термінологію («операції», «активи», «вигода»), тому воно не є оптимальним для запровадження на законодавчому рівні.

У Висновку на проект Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні» зазначено, що запропонований варіант визначення змісту поняття «фінансова піраміда» у ст. 2 проекту потребує уточнення, адже його окремі формулювання не відповідають вимогам щодо юридичної визначеності правової норми. Зокрема, йдеться про використання при визначенні змісту цього терміну такого юридично невизначеного, оціночного виразу, як «операції ...здійснюються... з метою... можливості набуття вигоди», що створює передумови для певних зловживань, у тому числі корупційних правопорушень, у цій сфері. У деяких випадках текст норми має не нормативно-правовий, а описовий характер. Це зауваження стосується використання в абзаці першому цієї статті слів «зокрема, без провадження фактичної господарської діяльності» [1].

Також є сенс зазначити, що існує досить поширена точка зору про те, що ані в науці, ані в законодавстві немає визначення «фінансової піраміди» через те, що під це визначення потрапляють і банки, і страхові товариства, і пенсійні фонди, і багато інших,

звичних для нас суб'єктів господарювання: існує безліч «фінансових пірамід», шахрайські схеми яких узаконені державами, у яких, у свою чергу, монополія на ці самі фінансові піраміди.

Цю ж думку підтверджує дослідник форм фінансового шахрайства Чернявський С.С.: «пірамідальний» принцип характерний для діяльності банків, інвестиційних фондів, кредитних спілок, проектів багаторівневого (мережевого) маркетингу. В останньому випадку дистриб'ютор отримує прибуток не лише від обсягу особисто проданого товару, а й обсягів продажу інших реалізаторів, яких він залучає до цього процесу [10, с.7].

Напевне, саме тому, одразу після визначення «фінансової піраміди» в згаданому законопроекті вказано: «до фінансової піраміди не належать операції з фінансовими активами, що здійснюються фінансовими установами під час надання ними фінансових послуг, визначених статтею 4 Закону «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» або законами з питань регулювання окремих ринків фінансових послуг» [1, ст.2].

Вважаємо, що цим правилом, встановленим у ч.2 ст.2 Проекту Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні», фактично дозволяється створення фінансових пірамід фінансовими установами.

Таким чином, маємо зазначити, що визначення «фінансової піраміди», наведене в Проекті Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні» є недосконалим і потребує суттєвого доопрацювання, що забезпечить одноманітне розуміння поняття «фінансова піраміда» в рамках усіх галузей правознавства та економічної науки.

Висновки

Підводячи підсумки проведеного дослідження, маємо констатувати, що питання теоретичного забезпечення такого утворення як фінансові піраміди, в Україні є мало розробленими, що, у свою чергу, викликає відсутність єдності щодо розуміння природи та сутності категорії «фінансова піраміда» як в юридичній, так і економічній площині. Значним поштовхом на шляху до вироблення єдиного категорійного поля дослі-

АНОТАЦІЯ

У межах статті робиться спроба систематизації існуючих наукових точок зору щодо сутності категорії «фінансова піраміда» в економічній та юридичній площині. Аналізується діюча та проектна нормативно-правова база. За результатами проведеного дослідження робляться відповідні висновки та узагальнення.

SUMMARY

Within the article attempts to systematize the existing scientific views about the nature of the category "financial pyramid" in the economic and legal plane. Analyzes the current and projected regulatory framework. The results of the research made relevant conclusions and generalizations.

джуваної проблематики нині є прийняття Верховною Радою України за основу проект Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні», який вперше дав офіційне визначення сутності «фінансова піраміда».

Звичайно, даний нормативно-правовий документ потребує значного вдосконалення та розширення з урахуванням реалій сьогодення та нових форм прояву фінансових утворень на пірамідальній основі.

Література

1. Проект Закону України «Про заборону фінансових пірамід в Україні» від № 2700 від 03.04.2013. / Електронний ресурс. // Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?p3511=46406;
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред.- В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с
3. Князев С.М. Фінансова піраміда: поняття та криміналістичні ознаки. / С.М.Князев //Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 1. – С.204-211
4. Коваленко Ю.М. Неформальні норми фінансового сектора економіки: економічна ментальність та інституційна довіра.

/ Ю.М.Коваленко // Економічна теорія. – 2011. – № 5. – С.58-68

5. Кротков А. П. Все великие аферы, мошенничества и финансовые пирамиды: от Калиостро до Мавроди. / Кротков А. П. – М., 2010. – 256 с..

6. Лондар С. Л. Особливості фінансово-економічних кризових явищ в Україні та можливість їх регулювання. / С.Л. Лондар // Вісник Львівської державної фінансової академії. – 2009. – № 17. – С.5-7

7. Организованная преступность и частные инвестиции: учеб. пособие / под. ред. В.И. Попова, А.С. Овчинского. – М., 1998. – 443 с.

8. Сибирка Л.А. Фінансова криза: сучасні підходи до трактування. / Л.А.Сибірка // Вісник КНУТД. – 2011. – № 6. – С. 245-249

9. Справжня В. Глухі кути фінансових пірамід. / В.Справжня // Персонал плюс.- № 6 (258). – 14 – 20 лютого 2008 року

10. Чернявський С.С. Законодавче забезпечення протидії створенню в Україні «фінансових пірамід». / С.С. Чернявський // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – №2. – С.3-13

11. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія / С.С. Чернявський. – К. : Хай-Тек Прес, 2010. – 624 с.

12. Юрасов А. В. Электронная коммерция / А.В.Юрасов. – М.: Дело, 2003. – 480 с.